

4. Әдебиетті тереңдете оқу. КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, «Құрмет» орденінің иегері, ҚР-ның еңбек сіңірген мұғалімі, әйгілі ұстаз Қ.О.Бітібаеваның «Әдебиетті тереңдете оқу» еңбегі туралы жазғанда ғалым Бақытжан Келгембаева «Ұлттық сөз өнері - шетсіз-шексіз бір әлем. Осы ғажайып әлемді «теңізді тамшысынан танығандай» етіп, бар түйіні мен дәнін екшеп алу, барлық әшекейі мен ажарын қапысыз таныту, әдеби кезеңнің басым тенденцияларын дөп басу, тарының қауызындай бағдарламаға таудай алапат мазмұнды сыйғыза білу - нағыз шеберлікті қажет ететіні де рас», - деп жазған екен. Олай болса, осындай бағдарламаны әр мектепке енгізген дұрыс. Бұл оқушылардың шығарманы толық оқып шығып, оны түсінуіне, сезінуіне, және жан-жақты талдай алуына ықпал етеді.

Қазақ әдебиеті – ұлттық мәдениетіміздің алтын қазынасы. Сол себепті жас ұрпақтың кітап оқымау мәселесі барша қауымды қынжылтады. Әдеби шығармалар арқылы қай ел, қай мемлекет болмасын оның тарихындағы маңызды белестерді оқуға болады. Оқушыларға кітап оқыта отырып, біз олардың ұлттық санасын оятамыз, ой-өрісін кеңейтеміз, ішкі әлемін бай және жарқын ете аламыз. Проза немесе поэзия әлемі оқушының бойында адами, ұлттық құндылықтарды қалыптастырады. Сонымен қатар жазбаша және ауызша тілде сауатты, сенімді сөйлеуге баулиды, кітап оқудан ләззат алуға үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Белкина В. А. Кімге, неге және неге үйретеміз? [Электрондық ресурс]. – Режимі: қолжетімді
2. Келгембаева Б. «Әдебиетті тереңдете оқыту туралы сөз».
<https://dspace.enu.kz/bitstream/handle/data/458/Adebietti%20-terendetip%20-okytu%20turaly%20soz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Бажикеев К.К., магистр, аға оқытушы
Айдын А.А., КИ-23-2к тобының студенті
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

ТІЛЕУКЕ ҚҰЛЕКЕҰЛЫ (ШАЛ АҚЫН) – ЛИРИК АҚЫН

Шал өлең шығарумен балауса жас кезінен бастап айналысқан. Жасынан сөзге үйір, шешен сөйлейтін тілге ділмәр, ойлы жас болып көзге түседі. Жасынан ел арасы ақындарымен айтысқа да түсіп жүреді. Оның кішкентайынан үлкендерше сөйлеуі, төрде отырып төрелік айтқанына қарап жұрт Шал атап кетеді. Зерттеушілердің айтуы бойынша Шал ақынның тұңғыш өлеңі «Өлеңге тоқтамайды Шал дегенің». Бұл өлеңді ақын шығармашылығының басы деп жүр. Өлеңнің шығу тарихы былай екен.

Әйгілі хан Құлеке батырдың бәйге алдын бермейтін жүйрік атын сұрап алып, кейін қайтармай қояды. Бірде Құлеке атын сұрауға барғанда баласы Шалды ертіп барады. Хан бала Шалдың көзінше: «Іші боқ, сырты түк сол мәстекті осыншама неге сұрай бересің?» - деген сөз айтады. Шал таңертең ерте тұрған ханның табынға ере алмай қалған бір қозыны арқалап бара жатқанын көріп қалады. Оны көрген жайды есте сақтап, сол күні кеш таянып ауылына кетерінде хан екен деп қысылмай, өлеңдетіп, малжандылығын бетіне айтады.

Өлеңге тоқтамайды Шал дегенің,

Болмайды қойға пана тал дегенің.

Таң ата жалаң аяқ тоқты арқалап,

Хан ата, қалай екен мал дегенің?

Сыйлайды ханымыз деп үлкен-кіші,

Біреудің хақын жемес жақсы кісі.

Тақтағы хан, топтағы биді еңкейткен,

Хан ата, қалай екен малдың күші? –дейді [1, 32].

Өлеңді естіген хан Құлекеге: «Мына балаң маған үлкен адамдарша сөйледі, тумай жатып қартайған бірдеңе ғой», - депті. Сөзден ұтылған хан Құлеке батырдың бәйге атын қайтарған

екен. Хан алдында айтылған бұл өлең ел ішіне тез тарап, Тілеукенің Шал аты мен ақындық атын қатар шығарған екен.

Осыдан былай Шал ақындық жолға көшеді, дарынды суырып салма (импровизатор) ақын болады. Ертерек дәуірлерден қалыптасып, жалғасып келе жатқан ақындық дәстүрді ХУШ ғасырда өмір сүрген Тәтіқара, Көтеш ақындардан кейінгі қазақ поэзиясын дамыта түседі. Оның бұл салада қосқан үлесі үлкен. Өлең термелері, толғау тақпақтары сан жағынан мол, сапа жағынан мазмұнды, көркем және тақырыбы да кең. Шал ақын қазақ поэзиясындағы лирикалық өлең жанрын, өз замандастарымен салыстырғанда, жан-жақты толықтыра түсіп, көркемдігін арттырды. Бұл тұрғыдан алғанда оны толғауды көркемдік шегіне жеткізе білген Бұқар жыраумен ғана салыстыруға болады. Сондықтан да кейінгі кезеңдерде өмір сүрген ақындар Шал ақынды ұстаз тұтты. Шал ақынның өлең, жырлары кезінде ел арасына кеңінен таралған. Қазірдің өзінде де ел аузында сақталып қалғандарының өзі де бірқыдыру. Ұқыптап ескерілмегендіктен, оның шығармалары осы күнге дейін зер салып жиыстырылмай келді. Әйтсе де, ақындық қалпын анықтауға толық негіз боларлықтай шығармалары бар. Шалдың атына телінген өлең-термелердің, тақпақ-толғаулардың көлемі 1600 жолға жетеді.

Шалдың бізге жеткен шығармалары негізінен әр жерде әр түрлі себептермен суырып салып айтқан шағын өлеңдерден тұрады. Терме-тақпақтары, нақыл сөздері, сөз қағыстары да баршылық. Шалдың ұзақ эпикалық жырлар шығарғандығы, қазақ халқының шежіресін өлеңмен жазғаны да Шоқан Уалихановтың еңбектерінен белгілі. Шал ақын өлеңдерін негізінен суырып салып шығарған десек те, өлеңдерін хатқа түсірерлік сауаты болған, оны айғақтайтын өлеңдері де жеткілікті, сол өлеңдерінің бір шумағын мысалға алайық.

Мен өзім талай сөзді хатпен жазғам,
Әзілден мерт болады артық қазғам.
Өткен іске өкінсем өмірім зая,
Тұяғыма ілінгенді қайта жазбан [1, 19].

Шал ақынның өлеңдері тақырыбы жағынан өте кең. Ескі қазақ ауылының алуан түрлі тіршілік-тұрмысына қатысты жайлар, этика, мораль мәселелері ақын өлеңдерінің негізгі объектісі. Адамдық, арлылық, адалдық, намысшылдық ақын шығармашылығының өзекті желісі. Өтірік пен өсек, еңбексіздік әйел үшін де, еркек үшін де арзан, азғын қасиеттердің басы ретінде сипатталады. Шалдың өз басы кедей болған, оны мына бір шумақ өлеңінен де байқауға болады.

Кедейлік, жабыстың ғой бала жаста,
Мені ұятты қылдың ғой қарындасқа.
Аш белімнен құшақтап айырылмайсың.
Көз танысың жоқ па еді менен басқа? -

- дейді. Сондықтан да болар ақынның көп жырлаған тақырыбы кедейлік. Кедей тақырыбы қазақ поэзиясында тұңғыш рет Шал шығармашылығында жеке тақырып дәрежесіне көтеріле сөз болады. Кедейлікті болдырмаудың жолын насихаттайды. «Өзі кедей болса да, тіленшіленіп, мал үшін жағын жалдап, тілін безеу Шалға – жат» [2, 46]. Кедейліктің табиғатын жақсы таныған ақын бұдан құтылудың бірден-бір жолы ретінде еріншек болмай, еңбек етуді ұсынады.

Кенже ұлы кедейліктің ұйқы мырза,
Ерте жатып, кеш тұрса жаны ырза.
Бір азырақ бас қосып кеңесейін,
Сәлем айт, еріншекке, келсін мұнда - дейді.

Адамның жасы, жастық шақ және кәрілік туралы өлең-жырлар қазақтың ауыз әдебиетінде ертеден бар. «Бірақ, дәл Шал ақындай бұл тақырыпты жеріне жеткізе жырлаған ақын болған жоқ» [3, 47]. Сондықтан қазақ поэзиясында жас туралы шығармалардың негізін салушы деуге болады. Бұл өлеңдерінің көпшілігі ақынның бойынан қуат кетіп, ауру болып, ұзақ күнді төсекте жатып өткізген кездерінде, қартайған шағында туған деуге негіз бар. Бұл шығармалардағы ойды жеткізу тәсілі бірдей емес, ақын адам жасына байланысты жеңіл

тақпақ түрінде де, ұзақ толғау ретінде шығара берген. Адамның туғанынан өлгеніне дейінгі өмір жолын тұтас қамтитын ұзақ өлеңдері философияға толы әрі бейнелі.

Ақынның ерекше шабытпен жырлайтыны – қайғысыз, қамсыз, балалық шақ.

Бір жаста, екі жаста бесіктемін,
Бес жаста тәңірі берген несіптемін,
Алты жаста қайыңның тозындаймын,
Жеті жаста ойпаң жер бозындаймын,
Он жасымда сүт емген қозыдаймын ...
Сегізде бала болып ойнап едім,
Тоғызда тайлы суға ойлап едім ...
Он бес деген жасым-ай,
Жарға ойнаған лақтай...

Балалық шақтан кейінгі бозбалалық, жігіттік дәурен, ересек тартқан шақ, жер ортасы егделік және қарттық. яғни, қайран жиырма бес, жігіт ағасының жасы отыз, қырық, елу, алпыс және ары қарайғы кезеңдер.

Жиырма деген жасым-ай,
Көлге біткен құрақтай,
Отыз деген жасым-ай,
Таудан аққан бұлақтай ...
Жиырмада құрып өттім жігіт салтын,
Ойламай еш нәрсенің алды-артын.
Бар болса елде сұлу менікі деп,
Болмапты еш нәрседен сонда парқым [1, 22]

Бұл бір соққан желдей есіп өткен қызық дәурен. «Қынаптағы қылыштай» қырықтан соң күрк-күрк жөтелген, ақ таяқты ақбас кәрілік жетеді.

Кәрілік жарасады сәніменен,
Оның сәні келеді малыменен,
Жолдасы арқа жылытар, аяқ сипар,
Жұмсақ төсек, тәтті тамақ бәріменен.

Адамның баппен қартаюын осылай дәріптеген Шалдың өзі қартайғанда онша күйлі болмаған көрінеді. Ақын өз өмірін ойламай, мал жимай, өнермен, өлеңмен өткізген. Сондықтан төсек тартып жатқан ақын кедейлікке көңісі келмейді.

Шал ақынның:

Елу жасқа келген сон,
Пірдің сөзін сақтадым, - дегеніне қарағанда, жасы ұлғайғанда ислам дініне берік болған.

Бұрынғы ақын-жыраулар дін туралы сыйпай ғана айтып кетсе, Шал дінді арнайы сөз етеді.

Жаратты Мекке менен Мәдинаны,
Жаратты иман, дұға, шын дүнианы.
Мұхаммед үшбу жүрген үмметіне,
Жаратты сынамаққа бұл дүнианы.
Жаратып он сегіз мың ғалам етті,
Бірісін ғалым, бірісін надан етті.

Жаратып жын-періні от пен нудан,

Жаратып топырақтан адам етті, - дейді [4, 41]. Бұл шумақтардан діни сауатты болғанын да байқауға болады.

Шал енді бір топ өлеңдерінде жастарды ибалы, әдепті, қайырымды болуға шақырады. Ары, жаны таза, мәдениетті жасты аңсаған ақын ондай абзал адамдар алдына зор мақсаттарды қоя біледі. Білім алғандар парызы еліне, халқына пайдалы қызмет ету деп ашық айтады:

Майда бол, жігіт болсаң, тал жібектей,
Жарамайды қатты болу тікенектей.

Білімнің болсадағы ұшан-теңіз,
Пайда жоқ өз халқыңа қызмет етпей.

Адамның артықшылығы, жақсылығы көпке, туған елге пайдалы болуында деп қорытынды жасайды. Адам қоғамда көп жасағандығынан емес, білімімен, еңбегімен бағаланады деп ұққан ақын:

Адамды жөн білетін дана деп біл,
Істерің жалқау жанның шала деп біл.
Құр жасы елулерге келсе дағы
Білімсіз сондай жандар бала деп біл, - дейді [4, 33].

Шалдың дүниеге көзқарасында діншілдік сарын сезіліп отырады. Өйткені ақын өз заманының перзенті ғой. Бірақ ақын әрбір сөзін құдай, пайғамбар атымен байланыстыра бермейді. Оның өлеңдерінің басым көпшілігінде адамгершілік мораль мәселесі сөз болғандықтан, не жақсы, не жаман деген дидактикалық ой-пікір көбірек айтылып, өзі өмір сүріп отырған қоғамның мүшелеріне ақыл, насихат айтуды басты мақсат еткен. Ақын өз өлеңдерінде жақсылық қайдан шығады, жамандық неден туады, жақсы мен жаманның айырмашылығы неде деген мәселенің төңірегінде сөз қозғайды. Бір өлеңінде ақын:

Жақсыны алыс, жаманды жақын деме,
Жақсы атансаң, біреудің қақын жеме.
Жақсымын деп біреудің қақын жесең,
Жаман адам сол болар, мақұл деме,-

дейді. Бұл пікір халық педагогикасында айтылатын «Тура биде туған жоқ». «Жақсы - көпке ортақ» деген ой-пікірмен ұштасып жатыр. Тағы бірде ақын:

Жаман сол жақсы сөзді ұға алмаса,
Ғалым болмас ұстаздан бұға алмаса.
Молда есімін алғандар толып жатыр

Не керек ғылым бойға жұға алмаса, - деп жастарға ғылым жолын қуып, ғалым болуға тырысуды нұсқайды. Жас кезде шама келгенше оқу мен өнерге мольнан сусындау қажет, өйткені жастықта не болса да бойға оңай және тез сіңеді деген идеяны паш етеді, жастардың бойында өнерлілік, зиялылық, парасаттылық болуы тиіс деп тұжырым жасайды.

Жақсының жүрген жері той болады
Ақыл жоқ кей адамда бой болады.
Көрмеге қандай жаман болса дағы
Парасат кей шаһбазда ой болады...

- деген ақын сөздерінен парасаттылық бойға, көрікке байланысты емес, көзге қораш адамдардың ішінде де жаны жайсаң, рухани байлығы мол адамдар болуы ықтимал деген пікірді аңғарамыз. Шалдың мұндай өлеңдерінің мақсаты - жұртшылықты жаманшылықтың кесепатынан жирендіріп, бойына жақсылық шапағатын дарыту. Бұл шығармалардың өз кезінде жастарды тәрбиелеуде игілікті роль атқарғаны күмәнсіз. Сонымен бірге бұл шығармалар қазіргі кезде де өзінің тәрбиелік мәнін жоғалтқан жоқ.

Шал ақын шығармаларында көп қайталанатын тақырыптың бірі – әйел жайы. Ескі ұғым бойынша «әйелдің шашы ұзын, ақылы қысқа». Жалпы, Шалға дейінгі жеке ақындар творчествосында әйел заты кең жырлана қоймаған. Кейін осы дәстүр Шалдан кейінгі ақындарда, Абай, Ақан серілер шығармашылығында өз жалғасын тапты. Ал, Шал болса әйел затының табиғатына үніле отырып жырлады, жан дүниесін ашып көрсетуге талпыныс жасады. Бұл турасында Ж. Ысмағұлов: « Бұл қай заманда да ақынның шабытын шақырып, қиялын қанаттандыратын, ойына ізгілік ұялатып, жүрегін нұрландыратын, сөйтіп әрдайым аузына жақсы сөз салатын ұнамды ұғым ғой» дейді [5, 255]. Өзінің « Пасыл да пасыл» деп басталатын жырында-ақ «ақ бетіне қан құйған, ерініне бал құйған» қыз қылығын өмірдің сәнді бейнесіндей суреттейді. Үй ішінің берекелі, махаббатты болуын аңсаған ақын достыққа, адал махаббатқа негізделген тату-тәтті отбасы тұрмысын, берекелі, бақытты өмірін көксейді. Үй ішінің сәні-жар таңдауға үлкен мән береді:

Әйел алсаң қарап ал ақылдысын,
Сол болар басқалардан жақын кісің.
Ағайынға, туысқа қайырылса,
Дүниеде нағыз сол ғой мақұл кісің.
Ерге аю, балаға қасқыр болса,
Ондай қатын алғанның күні құрысын [1, 74].

Өмірлік серік ретінде болсын, сонда-ақ ағайын-туыс, жора-жолдасқа қадір танытатын жақсы әйел бейнесін ақын:

Алғаның жақсы болса қорғандай-ды...
Жақсы әйел бойын түзеп, сылақтайды...
Жақсы әйел айтқан сөзді кектей қоймас...
Жақсы қатын шығарар ердің атын...

Жақсы әйел дәулетіңе жөн келтірер... – деп сипаттайды. Сонымен қатар ақын өлеңдерінде әйелге айтылатын сын да көп.

Жаман қатын өз қылған істерінің,
Еріне қалдырады жаман атын...
Жігіттің алған жары жаман болса,
Қаншық иттей тақымдар кәпір деген...

Кейде тіпті әйел затына дөрекі сөздер де айтылып қалады. Көптеген өлең жолдарында әйел мінезсіз, шайпау, долы болып келеді. Бұның себебін мына жолдардан түсінуге болатындай. «Жаугершілік заман толастаған соң... ..үй тіршілігінің барлық қам-қарекеті мен ауыртпалығы әйелдерде қалды. Үй шаруасын үлгерту, бала тәрбиесі, ата-енені күту, келген қонақтарды қарсы алу, тағы басқа толып жатқан жұмыстардың кем-кетігі мен олпы-солпысы үшін жаман атты болатын – тек үй бикесі. Сондықтан оның атына айтылатын сын да көп, тағылатын мін де көп» [5, 257]. Сонымен қатар, Шал ақынның бәйбішесіне, тоқалына, қыздарға айтқан бірсыпыра қалжың қағытпа өлеңдері бар.

Қазақтың ескі патриархалдық қоғамның қаймағы бұзыла бастаған заманында өмір сүрген Шал жұрттың алты бақан алауыздығын, аталас рулардың қоныс үшін, қыстау үшін, өзара таласып, қырқысқанына да куә болып отырды. Ол адамның адамдық қасиетінің бір белгісі бірлікке, ынтымаққа ұмтылушылықта деп біледі. Оның поэзиясындағы басты көркемдік кредоларының бірі – ел үшін осылайша бірлікке, ынтымаққа шақыру.

Ағайының көп болса,
Бірлігі оның бек болса,
Жамандық жер кез келсе,
Бір-біріне сеп болса ...
Шәйі, сиса, асыл қылыш – елдің көркі,
Ер жігіт жауға аттанған – елдің көркі,
Жарасар әрбір нәрсе өз сәнімен,
Ақку-қаз – айдын шалқар көлдің көркі.
Гүл-шешек орман өсіп желкілдеген,
Биік тау, асқар төбе – жердің көркі,
Ағайын бір уақыт жақсы болса,
Сонымен табылады елдің көркі [4, 55].

Өлеңдерінің біраз бөлігі үгіт, насихат түрінде ақыл беру, үлгі айту сияқты дидактикалық сарында болып келеді. Бірақ жалаң ақыл емес, ойды көркемдеп жеткізе алған.

Жамандар өзін-өзін зорға балар,
Бір өзінен басқаны төмен санар.
Жақсылар ағын судай, асқар таудай,
Жаймалап қайда жақсы орын алар.

Ақынның өмір мағынасын философиялық тұрғыдан жақсы түсіне алғанына осындай өлеңдері куә. Жақсылықты ту етіп көтере отырып, жамандықтың барлық түрін жерлейді,

жұртқа жиренішті етіп көрсетуге тырысады. Бұл арада ескі ақын-жазушылардың үгіт-насихат түрінде келетін өлең-жырларына тән сипат анық көрінеді.

Қорыта келе айтарымыз, Шал өз заманының беделді ақыны. Оның өлеңдері өз кезінің өзекті мәселелерін көтеріп, халыққа адамгершілік, ақыл-ғибрат береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Күлекеұлы Ш. Шығармалары. – Алматы: Атамұра, 2003. – 250 б.
2. Мағауин М. Қобыз сарыны. – Алматы: Мектеп, 2007, – 190 б.
3. Сыдықов Қ. Көркемдік өрнектер. – Алматы: Рауан, 1992. – 80 б.
4. Күлекеұлы Ш. Шығармалары. – Алматы: Дайк-Пресс, 1999. – 264 б.
5. Ысмағұлов Ж. Алтын ғасырдың ақ таңы. – Алматы: Арыс, 2009. – 504 б.

Сыздықов Максат

*Ғылыми жетекші: Бесбаева Дария Узакбаевна
«№56 негізгі орта мектебі» КММ*

ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТАЛДАУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ

Әдебиет – руханияттың күре тамыры. Сондықтан да тегі бір, тілі бір халықтардың ерте кездердегі әдебиетін қайта қарап, бүгінгі әдебиеттану ғылымы жеткен жетістіктерді пайдалана отырып, жаңаша көзқараспен түркі бірлігіне қызмет ететін ортақ әдебиет тарихын жасау – кезек күттірмейтін мәселе. Бұл – мәселенің бір жағы болса, екінші жағынан, күні бүгінге дейін өзіне лайықты насихатталып, бағасын ала алмай келе жатқан дамыған түркілік әдебиетті тіпті өзімізге, одан қалды әлемдік оқырманға да насихаттау, таныстыру өз дәрежесінде емес. Оның ар жағында қоғамдық даму барысында түркілік мәдениеттің әлемдік өркениетке қосқан өзіндік үлесін анықтау деген секілді ауқымды міндеттер тағы тұр. Әрине, бұл – айта салуға оңай болғанымен, жүзеге асыруға, жазуға келгенде, күрмеуі көп, шешімін күтіп тұрған мәселелері жеткілікті шаруа. Қазір түрлі тарихи жағдайлардың әсерінен әлемнің түкпір-түкпіріне шашырап, түрлі мәдениеттердің ықпалына ұшыраған түркі тектес халықтардың жалпы саны 200 миллионның о жақ бұ жағында. Олардың ішінде тілінен, рухани тамырынан көз жазып қалғандары, болмаса соған жақын тұрғандары да бар. Міне, осындай жағдайдағы халықтардың тарихи негізді ортақ бай әдеби мұрасын жинақтау, нақтылай айтқанда, түркі халықтарының ортақ әдебиет тарихын жазу – теориялық жағынан да, практикалық жағынан да бірсыпыра күрделі мәселелерді шешуді, қажыр-қайратты қажет ететін күрделі проблема. Бүкіл түркі халықтары түгілі бір ғана ұлттың әдебиет тарихын жасаудың өзі қаншама қиындықтар туғызатынын қазақ әдебиетінің тарихын жасау жолдарынан-ақ байқауға болады. [1]

Әдебиеттің негізгі екі жағы бар. Оның ең біріншісі және негізгісі әдебиетті әдебиет қылып тұрған оның ішкі жағы, яғни өнер ретіндегі көркемдік қасиеті болса, екіншісі – сол көркем әдебиеттің тууына, өмір сүруіне жағдай жасайтын, тағдырын айқындайтын қоғамдық ортаның әсері. Әдебиеттің тарихын жасағанда, негізгі мәселе осы екі жағын да ескеріп отыру – аса маңызды. Осы бір күрделі мәселені таразының басын тең ұстай отырып, іс жүзінде шешу қазақ әдебиетінің тарихын жасаушыларға да оңайға түспеген. Болашақта жасалар түркі халықтары әдебиетінің ортақ тарихын жазуға кіріспестен бұрын ұлттық әдебиет тарихтарының жасалу жолдарын, тәжірибелерін қорытып, оның жеткен жетістіктерін пайдалану керек; жетпей жатқан жерлерін жеткізуді, қателіктерін жоюды, проблемаларын шешуді көп болып ойластырып, ортақ ұстанымдарға келу керек. Тарих – ұлы ұстаз. Сондықтан да тарихтың сабақтарын бүгінгі күннің талаптарымен, ғылыми жетістіктерімен ұштастыра отырып, жұмыс жасау алға көп міндеттер жүктейді. [2]